

EWA KUBIAK

OPRAWA ARTYSTYCZNA PROKLAMACJI
KRÓLÓW HISZPAŃSKICH FILIPA V I FERDYNANDA VI
W CUSCO (1702, 1747)

WPROWADZENIE

W imperium hiszpańskim XVII i XVIII wieku święta odbywające się w przestrzeni publicznej stanowiły jedną z ważniejszych praktyk mających na celu potwierdzenie władzy i dominacji korony hiszpańskiej. Diego Saavedra y Fajardo w książce *Idea de un príncipe político cristiano, representada en cien empresas* (1640-1642) jeden ze swoich politycznych emblematów, zatytułowany *Existimatio nixa*, opatrzył inskrypcją mówiącą o tym, że blask i wspaniałość dworu, a także wszelkich publicznych uroczystości, legitymizują potęgę władcy i wzmacniają powagę majestatu. Część obrazowa emblematu ukazuje kolumnę zwieńczoną koroną (Saavedra Fajardo 211; Bonet Correa 7). W Ameryce Hiszpanie przeciwstawili ceremoniom i uroczystościom zakorzenionym w kulturach prekolumbijskich europejski model świętowania, opierający się na ideach humanistycznych wyrastających z renesansu zapoczątkowanego we Włoszech (Mínguez et al. 23). Jak napisała Celsa Carmen García Valdés, „także w Nowym Świecie święta miały swój udział w procesie utrzymania władzy i stanowiły odpowiedni mechanizm, który umożliwił reprezentację i dominację porządku kolonialnego w sferze publicznej oraz sprawowanie kontroli nad podmiotami [kolonialnej społeczności]” (García Valdés 253)¹.

Dr EWA KUBIAK, Katedra Historii Architektury, Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Łódzki; adres do korespondencji: ul. Narutowicza 65, 90-131 Łódź; e-mail: lalibela@tlen.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2740-0632>.

¹ “[...] también en el Nuevo Mundo la fiesta intervino en la preservación del poder y se constituyó en un mecanismo apropiado para representar e imponer el orden colonial en la esfera pública, a la par de ejercer el control sobre los sujetos”.

Święta publiczne w Hiszpanii, czy to świeckie czy religijne, od lat budzą zainteresowanie badaczy, a wśród podejmowanych tematów ważne miejsce zajmują obchody związane z rodziną królewską. Niektóre z powstałych studiów oferują nam szeroką panoramę w ujęciu problemowym, inne poświęcone zostały jednostkowym obchodom w konkretnych miejscach. Víctor Mínguez wraz z grupą współpracujących z nim badaczy wydał książkę, która poświęcona została świętom w przestrzeni publicznej w okresie baroku na terenie hiszpańskich wicekrólestw: Nowej Hiszpanii i Wicekrólestwa Peru. W Peru większość uroczystości związanych z koroną hiszpańską, które znalazły się w orbicie zainteresowań badaczy, miała miejsce w Limie, co odpowiada rzeczywistej intensywności świąt obchodzonych w stolicy wicekrólestwa, ale wspomniane zostały także obchody w Quito, Santiago de Chile i Valparaiso. Autorzy koncentrują swoją uwagę głównie na egzekwiach królewskich, jednak w tekście wymieniono także uroczystości proklamacyjne związane z niektórymi władcami (Mínguez et al.). Inną pracą dotyczącą świąt barokowych jest książka Rafaela Ramosa Sosy poświęcona uroczystościom w przestrzeni publicznej w Limie w wiekach XVI i XVII. Autor w jednym z podrozdziałów przybliży obchody proklamacji kolejnych władców Hiszpanii: Filipa II, III i IV oraz Karola II, a także charakteryzuje oprawę artystyczną tych świąt (Ramos Sosa 73-88). Również Karine Périssat, która zajęła się obchodami świąt królewskich w kolonialnej Limie, poświęca jeden z podrozdziałów uroczystym aktom proklamacji (Périssat 60-62).

W porównaniu z piśmiennictwem dotyczącym innych miast wicekrólestwa mało jest studiów, które zawierają informacje o świątach związanych z rodziną królewską celebrowanych w kolonialnym Cusco. Graciela Viñuales w swojej książce poświęciła krótki fragment egzekwiom Karola I, Karola II i Filipa II oraz proklamacji Ferdynanda VI, opierając się na relacji XVIII-wiecznego kronikarza Diego de Esquivela y Navii (Viñuales 44-45, 50; Esquivel y Navia 403-405). Poza książkami warto wspomnieć także artykuł Marii Luisy Dominguez-Guerrero dotyczący proklamacji Filipa II w Cusco (Dominguez-Guerrero 605-629) oraz pracę autorstwa José R. Jouve Martína zawierającą analizę porównawczą egzekwii Filipa V i proklamacji Ferdynanda VI, które odbyły się w tym samym czasie w Limie i w Cusco (Jouve Martín 219-235), a także artykuł dotyczący królewskich egzekwii limskich i kuzkańskich w czasach Burbonów, napisany przez Carmen Ruiz de Pardo (Ruiz de Pardo 67-68).

PROKLAMACJE KRÓLEWSKIE KORONY HISZPAŃSKIEJ.
WYMIAR GLOBALNY I KOLONIALNY

W miastach wicekrólestw obchodzono święta związane z kluczowymi wydarzeniami, jakie miały miejsce w rodzinie królewskiej. Przygotowywano obchody upamiętniające śmierć władcy, jego małżonki lub ich potomstwa (egzekwie), a także proklamacje nowego króla i narodziny dzieci w rodzinach królewskich, jak również małżeństwa władców. Wszystkie te uroczystości były obchodzone jako święta publiczne i traktowano je jako manifestację władzy korony hiszpańskiej w całej Hispanoameryce oraz symboliczną obecność króla we wszystkich zakątkach imperium.

W tym miejscu możemy przypomnieć koncepcję „podwójnego ciała króla” opisaną przez Ernsta Kantorowicza (1957). Autor odnosi się w swoim tekście do ogólnie przyjętej anglosaskiej tradycji powstałej w średniowieczu, zgodnie z którą król posiada dwa ciała. Pierwsze jest ciałem naturalnym (*body natural*), które jest materialne i śmiertelne, jak każdego człowieka. Drugie ciało autor nazwał ciałem politycznym (*body politic*), którego nie można ani zobaczyć, ani dotknąć, ma ono charakter symboliczny; składa się z polityki i rządów, jest przeznaczone do sprawowania władzy nad ludem i charakteryzuje się ponadczasowym idealnym stanem (Kantorowicz 41-43). Dzięki swojemu symbolicznemu charakterowi może zostać zmultiplikowane i jego obecność może być manifestowana w różnych miejscach jednocześnie poprzez portrety albo pomniki komemoratywne². Dwa ciała króla tworzą nierozzerwalną, ale i niewidzialną jedność, zawierając się zawsze jedno w drugim, przy czym nie ma wątpliwości co do wyższości ciała politycznego nad ciałem naturalnym (Kantorowicz 43). Tradycja ta, tak rozbudowana w średniowieczu, ma swoje korzenie w zwyczajach czasów starożytnych okresu Imperium Rzymskiego, kiedy to wizerunki cesarza (portrety, figury, popiersia) rozsyłano do wszystkich prowincji i miast imperium, otaczając je kultem podobnym do kultu władcy (Kolb 41). Fenomen symbolicznego rozumienia obecności władcy podczas kluczowych momentów historii znalazł także echo w sposobie celebrowania uroczystości związanych z hiszpańską rodziną królewską w okresie renesansu i baroku. Na ogromnej większości terenów imperium obecność władcy miała charakter jedynie symboliczny i polityczny.

Święta proklamacji nowego władcy celebrowano w Kastylii co najmniej od XV wieku i przygotowywano je, angażując w obchody znaczne środki. Z jednej

---

² Na ten temat pisali: Víctor Mínguez i Ewa Kubiak (Mínguez, *Los reyes*; Mínguez, „Los dos cuerpos” 68-91; Kubiak 90).

strony uroczystości zaprzysiężenia miały być manifestacją lojalności wobec władzy, z drugiej zaś wystawność ceremonii świadczyła o pozycji ośrodka, w którym przygotowywano obchody (Dominguez-Guerrero 607). Celebrowanie śmierci jednego władcy i wstąpienia na tron kolejnego miało szczególne znaczenie w koloniach hiszpańskich. Na oddalonych od Półwyspu Iberyjskiego terenach, gdzie król był permanentnie nieobecny, święta te stanowiły momenty cyklicznej legitymizacji władzy. Mieszkańcy kolonii wyrażali przede wszystkim swoją cześć, oddanie oraz lojalność wobec panującego, ale obchody miały także na celu podkreślenie łączności kulturowej całego imperium oraz wzmocnienie poczucia przynależności mieszkańców odległych wicekrólestw do Korony hiszpańskiej (Rípodas Ardanaz 245). Władca musiał oczywiście, sprawując rządy zza oceanu, przekazać pewne uprawnienia i delegować w jakimś zakresie władzę królewską na swoich reprezentantów, którzy w jego imieniu zarządzali terytoriami kolonii podlegającymi koronie. Nigdy jednak autonomia reprezentantów królewskich nie była absolutna. Król zarezerwował dla siebie pewne przywileje, a w momencie nominacji wicekrólowie i gubernatorzy otrzymywali instrukcje, które musieli wypełniać. Zobowiązani byli reprezentować i politycznie wspierać wszelkie aktywności mające na celu budowę obrazu idealnego majestatu królewskiego (Esteban Estringana, Floristán Imizcoz 256-258), a jednym z instrumentów wykorzystywanych w tym celu była organizacja i oprawa świąt związanych z rodziną królewską.

Na terenie Ameryki najbardziej wystawnie celebrowano święta w stolicach wicekrólestw (Meksyku, Limie czy, po 1737 r., Bogocie), ale znamy też relacje opisujące uroczystości związane z wydarzeniami i zmianami w rodzinie królewskiej, które celebrowano w mniejszych miastach, zwykle w stolicach audiencji, takich jak Quito, Santiago de Chile czy Arequipa. Okazuje się jednak, że również Cusco było miejscem licznych obchodów związanych z rodziną królewską. Celebrowanie tych świąt było pretekstem do podkreślania imperialnej tradycji miasta przedhiszpańskiego i próbą odzyskania jego dawnego prestiżu.

Przygotowanie egzekwii związane było ze wznoszeniem wystawnego katafalku bogatego w treści symboliczne, najczęściej ustawiano go w kościele katedralnym. W czasie proklamacji budowano na głównych placach miejskich efemeryczne konstrukcje, których dekoracje poprzez rozbudowany program ikonograficzny obrazowały wielkość i potęgę panującego. Ukazywane wątki ideowe powiązane były zwykle z programem treściowym katafalku poprzednika. Na dekorowanych podestach odbywał się akt proklamacji przy salwach i dźwiękach dzwonów. Zachowały się drukowane relacje opisujące obchody, które zawierały teksty wygłaszanych kazań i opisy konstrukcji towarzyszących świętom (Rípodas Ardanaz 245). Celem egzekwii i proklamacji królewskich było nie tylko upamiętnienie

konkretnych władców, ale również potwierdzenie ciągłości i politycznej stabilności korony hiszpańskiej. Początkowo, w czasie odprawianych egzekwii, uczestnicy pogrążeni byli w żalu po śmierci jednego władcy, a następnie manifestowali radość z powodu wstąpienia na tron kolejnego króla. W obu przypadkach obchody odbywały się zarówno w przestrzeni publicznej miasta, jak i w kościele katedralnym (czy też głównej świątyni). W orszakach pożegnalnych zmarłego i procesjach manifestujących poparcie dla nowego władcy uczestniczyła cała społeczność.

Opis i analiza przebiegu obchodów związanych z przejściem korony hiszpańskiej przez królów Filipa V i Ferdynanda VI były możliwe dzięki trzem najważniejszym źródłom. Pierwszym z nich są znane i wspomniane już, a także wykorzystywane przez innych autorów, XVIII-wieczne opisy zawarte w relacji kuzkeńskiego kronikarza Diego de Esquivela y Navi. Kolejnymi, szczerkowo dotychczas eksploatowanymi, są wydrukowane w Limie: relacja z proklamacji Filipa V (1702) (Bermúdez) oraz księga egzekwii Filipa V i proklamacji Ferdynanda VI (1748) (Santander).

PROKLAMACJE FILIPA V. OPRAWA ARTYSTYCZNA

Filip V był pierwszym królem na tronie hiszpańskim reprezentującym dynastię Burbonów. Jego panowanie trwało niemal 46 lat, od roku 1700 aż do śmierci w 1746, z niewielką przerwą w 1724 r., kiedy to abdykował na rzecz swojego syna Ludwika I, jednak w związku z rychłą śmiercią pierworodnego powrócił w sierpniu tego samego roku na tron hiszpański; jak napisał Henry Kamen, tytułując tak nawet swoją książkę, był on „królem, który panował dwukrotnie”. Uroczysta proklamacja Filipa V odbyła się w Cusco 8 stycznia 1702 r. (Esquivel y Navia 184-185; Bermúdez)

Obchody związane z przejściem korony, śmiercią króla i ustanowieniem nowego władcy zawsze były rozciągnięte w czasie. Wiadomość o śmierci Karola II dotarła do Cusco w roku 1701, publiczne ogłoszenie tej wiadomości nastąpiło 4 czerwca, a egzekwie królewskie odbyły się 8 lipca w tym samym roku (Esquivel y Navia 182). Najważniejsze uroczystości miały miejsce w katedrze, ale pomniejsze odbyły się także w kościele jezuitów, gdzie „wzniesiono wspaniały katafalk, z insygniami królewskimi i wielką ilością świateł”, a żałoba w mieście trwała sześć miesięcy (Esquivel y Navia 183)³.

---

³ „[...] construido un magnífico túmulo, con regio aparato y gran número de luces”.

Uroczystości proklamacyjne Filipa V trwały w Cusco cały dzień, podobnie jak w Limie (Takaezu Morales 63)⁴. Rozpoczęły się od mszy w katedrze (Bermúdez), po której odbyło się uroczyste przekazanie sztandaru królewskiego przez burmistrza Diego Esquivela y Xarawę chorążemu miasta Cuzco Juanowi de Céspedesowi Villarroelowi y Cárdenasowi. Chorągiew towarzyszyła wszystkim wydarzeniom. W sąsiedztwie siedziby władz miejskich wzniesiono konstrukcję gloryfikującą nowego władcę. Na szczycie, pod baldachimem, znajdował się tron, na którym umieszczono portret Filipa V, tutaj nastąpiło pierwsze uroczyste zaprzysiężenie nowego króla. Następnie orszak składający się z żołnierzy, szlachty oraz mieszczanstwa towarzyszył królewskiemu sztandarowi w drodze do katedry, na której schodach wzniesiono, podobną do opisanej powyżej, okazjonalną konstrukcję z umieszczonym na niej portretem królewskim – w tym miejscu odbyło się drugie zaprzysiężenie. Następnie orszak ruszył w kierunku kościoła San Francisco, mijając po drodze świątynię jezuitów i mercedariuszy. Na placu przed kościołem franciszkanów miało miejsce ostatnie, trzecie zaprzysiężenie. Na koniec pochód powrócił na plac Regocijo, znajdujący się w sąsiedztwie siedziby władz miejskich (*cabildo*). Sztandar królewski wraz z portretem Filipa V były eksponowane na placu przez kolejne trzy dni (Esquivel y Navia 184-185), osiem dni w budynku *cabildo* (Bermúdez), a następnie przeniesiono je do rezydencji chorążego królewskiego (Esquivel y Navia 185). Dzięki szczegółowemu opisowi Diego de Esquivela y Navii możliwe było odtworzenie trasy, którą przemierzał orszak w czasie uroczystości proklamacji Filipa V w Cusco (il. 1).

W tłumie świętujących zwracała uwagę obecność Indian, a szczególnie dwudziestu czterech elektorów, którzy tworzyli charakterystyczne dla administracji andyjskiej *Cabildo de indios nobles*. Przewodniczył im indiański chorąży królewski (*alférez real*) Felipe Aguacsa, który ubrany był w strój „dawnych Inków, z ostentacyjnie bogatą Mascapaychą ciasno umieszczoną na głowie, którą ozdabiały perły znacznych rozmiarów i przepiękne diamenty, insygnium którego używali Królowie [inków] i które do dzisiaj noszą tylko Ci, którzy mogą poszczycić się pochodzeniem od nich w prostej linii” (Bermúdez)⁵. Pewne wyobrażenie o tym,

⁴ Proklamacja kolejnego króla z dynastii Burbonów, Ludwika I, była obchodzona znacznie dłużej. W Cusco najważniejsze wydarzenia miały miejsce w dniach 16 i 17 stycznia 1725 r., ale jeszcze kilka dni „miasto kontynuowało uroczystości królewskie ze sztucznymi ogniami, maskaradami i korridami byków/ *continúo esta ciudad las fiestas reales de costosos fuegos, máscaras, y corridas de toros*” (Esquivel y Navia 237).

⁵ „[...] los antiguos incas, ostentando enriquezida, y adornada de gruesas perlas y preciosos diamantes la Mascapaycha, que llevaba ceñida en la cabeza, insignia, que usaban sus Reyes y que al presente solo traen los que se precian de su sangre.” Warto w tym miejscu wyjaśnić, czym była

jak mogły wyglądać takie stroje, dają nam płótna serii malarskiej ukazującej procesję Bożego Ciała. Jest to cykl namalowany w latach 1677-1780 (Mariátegui Oliva, *Pintura cuzqueña del siglo XVII* 21-23; Mesa i Gisbert 160-180; Dean 61-63, 86), który stanowił dekorację kościoła Santa Ana w Cusco. Obrazy znajdowały się tam do 1968 r.⁶, a następnie przeniesiono je do Muzeum Sztuki Religijnej (*Museo de Arte Religioso*) w Cusco, gdzie do dziś można oglądać 12 płócien. Na obrazach ukazano grupy procesyjne kuzkeńskiej społeczności: przedstawicieli parafii, bractw religijnych i zgromadzeń zakonnych; wśród nich znajdowali się także odświętnie ubrani przedstawiciele szlachty indiańskiej (il. 2).

PROKLAMACJA FERDYNANDA VI. OPRAWA ARTYSTYCZNA

Ferdynand VI był trzecim władcą hiszpańskim z dynastii Burbonów, wstąpił na tron po śmierci Filipa V, który zmarł 9 lipca 1746 r. Informacja o śmierci Filipa V i sukcesji Ferdynanda VI dotarła do Cusco w połowie marca, a publicznie została ogłoszona we wtorek 21 marca 1747 r. (Esquivel y Navia 382-384). Pierwszym obchodzonym w Cusco świętem związanym z nowym władcą był przypadający na 30 maja dzień św. Ferdynanda. W katedrze odbyła się uroczysta msza z udziałem władz miejskich oraz całej społeczności, po liturgii odśpiewano hymn *Te Deum Laudamus* (Esquivel y Navia 393). Kolejnym etapem uroczystości związanych ze zmianą władzy były egzekwie upamiętniające śmierć Filipa V, które celebrowano w Cusco 17 lipca 1747 r. Obchody miały miejsce zarówno w przestrzeni miejskiej, jak i w kościele katedralnym, w którym zbudowano wystawny katafalk upamiętniający władcę (Esquivel y Navia 396-399). 12 sierpnia ogłoszono, że uroczystości zaprzysiężenia i proklamacji Ferdynanda VI odbędą się w dniu jego urodzin, czyli 23 października tego samego roku, i zobowiązano wszystkich mieszkańców Cusco do uczestniczenia w nich pod groźbą kary pieniężnej (Esquivel y Navia 400). Przed uroczystością proklamacji Ferdynanda VI odprawiono kolejne egzekwie poświęcone Filipowi V w kościołach franciszkanów (18 października) i mercedariuszy oraz w kaplicy szpitalnej San Juan de Dios (19 października), a także w kościele jezuitów (20 października). W tym czasie przygotowywano już drewniane konstrukcje na trzech najważniejszych miejskich placach, aby uświetnić zbliżające się święto proklamacji.

---

mascapaycha: „*Mazkha paycha* – chwast noszony na opasce na głowie, symbol władzy Zapay Inki” (Szemiński i Ziółkowski 344).

⁶ Część obrazów przed tą datą znalazła się w nieznanymi okolicznościach w kolekcji prywatnej w Chile. Na temat tej części cyklu malarskiego zob. Mariátegui Oliva, *Pintura cuzqueña del siglo XVII en Chile*.

Już w przededniu uroczystości proklamacyjnych ulice miasta były przygotowane, a na trasie przemarszu orszaku mieszczanie zostali zobowiązani do zawieszenia w oknach dekoracyjnych tkanin. Bito w dzwony we wszystkich kościołach, a nocą na placu Regocijo odpalono sztuczne ognie (Esquivel y Navia 403). Wzniesiono „pięć sztucznych zamków umieszczonych na narożach głównego placu i w centrum” (Santander)⁷, aby fajerwerki były bardziej efektowne. 23 października uroczystości rozpoczęły się mszą w katedrze; uczestniczyła w niej rada miejska, urzędnicy, sędziowie, wojskowi, duchowni i inni członkowie społeczności Cusco. Podobnie jak w Europie, także w Ameryce Łacińskiej uroczystościom towarzyszyła architektura okazjonalna – na ulicach i placach wznoszono łuki triumfalne i okazałe konstrukcje z przedstawieniami składającymi się na program ikonograficzny stosowny do celebrowanego wydarzenia. Podczas uroczystości poświęconej Ferdynandowi VI wzniesiono w Cusco trzy platformy górujące nad placami, które stały się miejscem triumfu nowo ustanowionego władcy; znajdowały się one w tych samych miejscach, gdzie wzniesiono konstrukcje podczas proklamacji Filipa V: na placu Regocijo przy budynku *Cabildo*, na schodach katedry przy głównym placu oraz na placu przy kościele San Francisco, obok budynku kościoła, przy wejściu na cmentarz zakonny. Wszystkie były wyłożone dywanami i udekorowane, ale tylko na jednym, usytuowanym przy siedzibie Rady Miejskiej, umieszczono portret władcy. Zbudowano także „osiem łuków triumfalnych bogato zdobionych jak w czasie procesji Bożego Ciała” oraz kilka mniejszych⁸. I znów pewne wyobrażenie o tym, jak mogły wyglądać łuki triumfalne, dają nam płótna serii malarskiej ukazującej procesję Bożego Ciała (il. 3). Na obrazach ukazano jednoprzelotowe konstrukcje zwieńczone grupami rzeźbiarskimi, ozdobione przedstawieniami malarskim umieszczonymi na wspornikach archiwolt. Choć źródła ikonograficzne pochodzą z końca wieku XVII, a proklamacja Ferdynanda VI miała miejsce w połowie kolejnego stulecia, można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć podobieństwo konstrukcji ze względu na powtarzalność wzorów i silnie zakorzenioną tradycję w środowisku kuzkańskim. Formy łuków znamy także z kontraktów zawieranych pomiędzy fundatorami i artystami. Jako przykład może posłużyć opis konstrukcji, która miała być wzniesiona na Boże Ciała w 1702 r. – cech bawełniarzy, jedwabników i szmuklerzy zlecił wybudowa-

⁷ „[...] los cinco artificiosos Castillos, colocados en las quarto esquinas, y centro de la plaza”.

⁸ „[...] osiem łuków triumfalnych bogato zdobionych jak w czasie procesji Bożego Ciała / ocho arcos triunfales ricamente adornados como en la fiesta de Corpus Christi” (Esquivel y Navia 403) Santander pisze o 9 łukach.

nie łuku „według rysunku, który ma kolumny salomonowe skrócone na czterech podstawach i jest bardzo pięknie ozdobiony” (Cornejo Bouroncle 257)⁹.

Akt proklamacji rozpoczął się na podeście wzniesionym przed *Cabildo*. *Corregidor*¹⁰ Cusco odebrał sztandar królewski i *Real Cédula*. Dokument ucałował, rozwinął i przystąpił do aktu zaprzysiężenia miasta władzy nowego króla Ferdynanda VI. Ta sama procedura odbyła się na trzech placach. Następnie rozebrano platformy oraz większość łuków triumfalnych, tak by następnego dnia było więcej przestrzeni na przemarsz mieszkańców Cusco. Wieczorem przeszły orszaki przedstawiciele wszystkich ośmiu parafii miejskich, szli w nich Indianie w pięknych strojach inkaskich. Na końcu jechał wóz procesyjny, na którym znajdowały się portrety króla i królowej w otoczeniu muzyków grających na harfach, gitarach, skrzypcach i *bandolas* (czterostrunowy niewielki instrument muzyczny charakterystyczny dla Ameryki Łacińskiej). W opisywanym orszaku wzięło udział „97 inków, 27 szlachciców i pozostali” (Esquivel y Navia 404-405). Wszyscy byli bardzo bogato ubrani. Kreolom, często na koniach, towarzyszyli niewolnicy, określani jako *negros* albo *esclavos* (Santander). Indianie natomiast mieli bardzo zróżnicowane stroje. Orszak uświetnili przebrani za zwierzęta „najbardziej zaciekle i dziwne / los mas ferozes y estraños”, co pozwoliło na porównanie głównego placu w Cusco z arenami starożytnego Rzymu pełnymi dzikich bestii (Santander). Podobnie jak w czasie proklamacji Filipa V, w orszaku znajdowała się też grupa Indian ubranych w stroje inkaskie, z *maskapaycha* jako symbolem władzy królewskiej. Przedstawiciele każdej z parafii nieśli emblematy, które zostały opisane skrótowo przez Santandera. Nie zachowały się rysunki przedstawiające tablice, ale odwołując się do znanych ksiązek emblematycznych, możemy pokusić się o przybliżoną rekonstrukcję niektórych z tych emblematów.

EMBLEMATY W CZASIE PROKLAMACJI FERDYNANDA VI

Sztuka emblematyczna dotarła bardzo szybko z terenów Europy do kolonii hiszpańskich w Ameryce. W Starym Świecie cieszyła się wówczas wielką popularnością. Intelktualne rebusy, wieloznaczne wierszowane utwory i enigmatyczne

---

⁹ „[...] conforme el dibujo que tiene con las columnas salomónicas torcidas de quatro pies y muy bien adornado” (ARC f. 176 r.).

¹⁰ *Corregidor* jest funkcją urzędniczą, charakterystyczną dla Hiszpanii i jej kolonii, która w Peru wprowadzona została w 1560 r. Człowiek nominowany na to stanowisko sprawował w imieniu króla władzę administracyjną i sądowniczą w mieście lub całym regionie, a w realiach kolonialnych miał też za zadanie czuwać nad złagodzeniem wyzysku wobec ludności tubylczej (Pietraszczyk-Sękowska 45).

lemma były w modzie. Błyskawiczna asymilacja i rozpowszechnienie europejskich wzorców na odległych terenach stały się możliwe dzięki transatlantyckiemu przepływowi towarów, przede wszystkim książek i grafik. W hiszpańskich wicekrólestwach reinterpretowano przywiezione wzory, przekształcano je i nadawano im własne konteksty, tworząc lokalne programy ikonograficzne. W Ameryce wykształcił się odrębny język artystyczny epoki baroku, polegający na synkrezie nurtów europejskich w zetknięciu z lokalną rzeczywistością (Minguez et al. 105). W andyjskich regionach Wicekrólestwa Peru nie tylko malarstwo, ale i emblematyka zyskały niepowtarzalną jakość, podlegając procesowi metysażu kulturowego¹¹.

W czasie proklamacji Ferdynanda VI każda z parafialnych społeczności miasta prezentowała inny emblemat o charakterze symbolicznym. Pierwszą tablicę, przedstawiającą herb Hiszpanii opatrzony złotym napisem „Viva España”, nieśli wierni parafii Santiago. Mógł to być herb Kastylii i Leonu, który bardzo często funkcjonował w Cusco jako herb Hiszpanii, co widać na tablicach herbowych umieszczonych na budynkach miasta (il. 4). Przedstawiciele parafii *Hospital de los Naturales* nieśli tablicę ukazującą koronę umieszczoną na poduszce z napisem „Viva el Rey”. Emblemat taki możemy odnaleźć w książkach Diego de Saavedra Fajardo (Saavedro Fajardo 127) (1640-1642) i Juana de Borja (1680) (Borja 371) (il. 5). W obu przypadkach były to emblematy odnoszące się do władzy królewskiej. Parafianie z San Jerónimo nieśli tablicę ze skrzyżowanymi berłem i szpadą oraz napisem „Viva Don Fernando VI”, a wierni z kościoła Santa Ana – rozłupany granat z widocznymi wewnątrz gronami, zapewne podobny do emblematu „Et dulciter acre temperabis” ze wspomnianej już książki Juana de Borja (Borja 403) (il. 6) lub Antonia de Lorea z 1674 r., z napisem „Viva la Reyna”. Przedstawiciele parafii Belén prezentowali na swojej tablicy chmurę uwalniającą rosę z inskrypcją „Viva Maria Barbara”. Wierni z parafii San Blas nieśli emblemat ukazujący dwie góry: złotą i srebrną, z napisem „Viva el Cuzco”. Symboliczne przedstawienie dwóch gór, w tym jednego wulkanu, znamy z książek i innych przedstawień emblematycznych (Saavedro Fajardo 681; Cadena) (il. 7), jednak na tym emblemacie podkreślono specyfikę Cusco i jego położenie na szlaku handlowym pomiędzy bogatymi w kruszce terenami andyjskimi i wybrzeżem. Następnie podążali w orszaku przedstawiciele parafii San Sebastián z wizerunkiem koronowanej kuli ziemskiej i napisem „Por Fernando”, a na końcu parafianie z kościoła San Cristobal, którzy nieśli tablicę prezentującą dwie kolumny z inskrypcją „Non plus”. To ostatnie przedstawienie, wiązane pierwotnie z Karolem I, znane jest w wielu

¹¹ Więcej na temat „metysażu kulturowego” zob. Gruzinski oraz Laplantine i Nauss.

różnych wariantach (Lorea; Vignolo 139-164) (il. 8). Jak widać, ogromna większość emblematów dotyczyła władzy królewskiej, samego władcy i członków rodziny królewskiej, ale znalazło się wśród nich także przedstawienie o wymiarze lokalnym.

PODSUMOWANIE

Uroczystości proklamacyjne królów hiszpańskich w Cusco doskonale wpisywały się w ogólny wymiar podobnych uroczystości odbywających się na obszarach iberyjskiego imperium. Pewne elementy obchodów były niezmiennie, jednak naszą uwagę najbardziej przykuwa lokalny wymiar świąt królewskich w Andach. W Cusco w czasie proklamacji Ferdynanda VI najważniejszym motywem powtarzającym się w programie ikonograficznym zdobiącym konstrukcje okazjonalne było słońce. Oczywiście można odwołać się do tradycji europejskiej i hiszpańskiej, w której królowie utożsamiani byli z emblematami solarnymi. Víctor Mínguez w książce *Los Reyes Solares* pokazuje, skąd wywodzi się ten motyw i jaką cieszył się popularnością w kontekście symbolicznej reprezentacji władców hiszpańskich (Mínguez 2001). Jednak w tym przypadku, co zauważa Jouve Martín, można wykorzystałą ikonografię zinterpretować także w kontekście lokalnym. Słońce było symbolem nie tylko królów hiszpańskich, ale także samego Cusco, odnosiło się do jego inkaskiej tradycji i najważniejszego bóstwa Inków – Inti; zatem to nie tylko słońce-władca, ale także „dawne Słońce” (*el Sol antiguo*) (Santander) przedhiszpańskiego imperium (Jouve Martín 229). José Antonio Santander, tworząc opisy świąt zorganizowanych z okazji proklamacji Ferdynanda VI, wielokrotnie odwoływał się do motywu słońca, zwykle w odniesieniu do dawnej świetności miasta, porównując je do antycznych miast rzymskich. Ważnym lokalnym elementem świąt była też obecność społeczności indiańskiej. Szlachta (najczęściej potomkowie królewskiej rodziny Inków) występowała w strojach odwołujących się do przedhiszpańskiej tradycji, używała też nakryć głowy z emblematami symbolizującymi władzę (*maskapaycha*). Podsumowując, można wskazać na szczególne ambicje Cusco. Inspiracji do przywrócenia znaczenia miasta szukano w jego dawnej inkaskiej tradycji, odwoływano się do czasów, kiedy funkcjonowało ono jako stolica imperium. Społeczeństwo Cusco, przy obecności zakorzenionej lokalnie grupy Kreoli, zdominowane było przez Metysów i Indian. W tym widziano siłę i wielkość miasta, które miało być odbiciem struktury społecznej całego Peru.

BIBLIOGRAFIA

- ARC (Archivo Regional del Cusco). Sección Notarial, Escribano Francisco Maldonado, Libro de protocolo núm. 207. Con.^{to} entre Joseph de Ochoa con Pedro de Vidauere y otros (18.05.1702), f. 176 r.–176 v.
- Bermúdez, Pedro José. *Relación de la Cavalgata Real y Solemne Aclamación, que el día 8 de Enero de este año de 1702 hizo la muy Noble y Leal Ciudad del Cuzco, celebrando la Jura del Catholico Rey D. Felipe V, de este nombre, Nuestro Señor, Monarca de las Españas y Emperador de las Indias*, Lima, Joseph de Contreras impresor real, 1702.
- Bonet Correa Antonio. *Fiesta, poder y arquitectura. Aproximaciones al barroco español*, Madrid, Akal, 1990.
- Borja Juan de. *Empresas morales*, Bruselas, Francisco Foppens, 1680.
- Cadena, Carlos. *Descripción de las Reales Exequias, que a la tierna memoria de Nuestro Augusto y Catolico Monarca, el Señor D. Carlos III, Rey de España y de las Indias, en los días 9 y 10 de Julio de 1789*, Guatemala: D. Ignacio Beteta, 1789.
- Cornejo Bouroncle, Jorge. *Derroteros de arte cuzqueño*. Ediciones Inca, 1960.
- Dean, Carolyn. *Los cuerpos de los incas y el cuerpo de Cristo. El Corpus Christi en el Cuzco Colonial*. Fondo Editorial de la Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2002 [1999].
- Domínguez-Guerrero, María Luisa. “El poder del rey ausente: la proclamación de Felipe II en Cuzco en 1557.” *Anuario de Estudios Americanos*, vol. 72, nr 2, 2015, ss. 606-29.
- Esquivel y Navia, Diego de. *Noticias cronológicas de la gran ciudad del Cuzco*, red. Félix Denegri Luna, Fundación Augusto N. Wiese/ Banco Wiese Ltda, 1980 [c. 1750].
- Esteban Estríngana, Alicia, i Alfredo Floristán Imízcoz. “Composición y gobierno de la monarquía de España”. *Historia de España en la Edad Moderna*, red. Alfredo Floristán Imízcoz. Ariel 2018 [2004], ss. 245-278.
- García Valdés, Celsa Carmen. “Fiesta y poder en los virreinos americanos”. *La Fiesta. Memoria del IV Encuentro Internacional sobre Barroco*, red. Norma Campos Vera, Unión Latina, Embajada del Reino de los Países Bajos, 2007, ss. 253-259.
- Gruzinski, Serge. *La pensée métisse*. Librairie Arthème Fayard, 1999.
- Jouve Martín, José R. “The City of the Phoenix: Earthquakes, Royal Obsequies, and Urban Rivalries in Mid-Eighteenth Centuries”. *The Transatlantic Hispanic Baroque. Complex Identities in the Atlantic World*, red. Harald E. Braun, Jesús Prez-Magallón, Ashgate, 2014, ss. 219-35.
- Kamen, Henry. *Felipe V. El rey que reinó dos veces*. Editorial Temas de Hoy, 2000.
- Kantorowicz, Ernst. *Los dos cuerpos del rey. Un estudio de teología política medieval*. Tłum. Susana Aikini Araluze, Akal. 2012 [1957].
- Kolb, Frank. *Ideal późnoantycznego władcy*. Tłum. Anna Gierlińska, Wydawnictwo Poznańskie, 2008 [*Herrscherideologie in der Spätantike*, 2001].

- Kubiak, Ewa. "La pintura de batalla en el Virreinato del Perú: Victorias de Carlos V en el Museo de la Casa de Moneda en Potosí (Bolivia)". *Itinerarios. Revista de estudios lingüísticos, literarios históricos y antropológicos*, vol. 19, 2014, ss. 75-94.
- Laplantine, François, i Alexis Nauss. *Le Métissage. De Arcimboldo à Zombi*. Fayard 2001.
- Lorea, Antonio de. *David pecador, empresas morales, politico cristianos*, Madrid, Francisco Sanz, 1674.
- Mariátegui Oliva, Ricardo. *Pintura cuzqueña del siglo XVII. Los maravillosos lienzos del Corpus existentes en la iglesia de Santa Ana del Cuzco*. Alma Mater, 1951.
- Mariátegui Oliva, Ricardo. *Pintura cuzqueña del siglo XVII en Chile. Los valiosos lienzos del Corpus cuzqueño de propiedad de D. Carlos Peña Otaequi en Santiago*. Alma Mater, 1954.
- Mesa, José de, i Teresa Gisbert. *Historia de la pintura cuzqueña*. Fundación Augusto N. Wiese/ Banco Wiese Ltda, 1982.
- Mínguez, Víctor. *Los reyes distantes: imágenes de poder en el México virreinal*. Diputación de Catsellón, 1995.
- Mínguez, Víctor. *Los reyes solares. Iconografía astral de la monarquía hispana*. Universitat Jaume I, 2001.
- Mínguez, Víctor. "Los dos cuerpos de Carlos II". *Libros de la Corte.es. Monográfico*, vol. 8, nr 4, 2016, ss. 68-91.
- Mínguez Víctor et al. *La fiesta barroca. Los virreinos americanos (1560-1808)*, Universitat Jaume I, Universidad de las Palmas de Gran Canaria, 2012.
- Paz Soldán, Mariano Felipe. *Atlas Geográfico del Perú*. Librería de Augusto Durand 1865.
- Périssat, Karine. *Lima fête ses rois (XVIIe-XVIIIe siècles). Hispanité et américanité dans cérémonies royales*. L'Harmattan, 2002.
- Pietraszczyk-Sękowska, Joanna. *Tradycje oporu w Andach. Mobilizacje indiańskochłopskie w Peru od XVI do XX wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015.
- Ramos Sosa, Rafael. *Arte Festivo en Lima Virreinal. (Siglos XVI-XVII)*. Junta de Andalucía, Servicio de Publicaciones, 1992.
- Rípodas Ardanaz, Daisy. "Versión de la monarquía de derecho divino en las celebraciones Reales de la América borbónica." *Revista de historia del derecho*, vol. 34, 2006, ss. 241-67.
- Ruiz de Pardo, Carmen. "La muerte privilegiada. Reales exequias en Lima y Cuzco. Época borbónica." *Arte, poder e identidad en Iberoamérica. De los virreinos a la construcción nacional*. Ed. Inmaculada Rodríguez Moya. Publicacions de la Universitat Jaume I, 2008, ss. 53-76.
- Saavedro Fajardo, Diego de. *Idea de un príncipe político christiano, representada en cien empresas*, Monaco-Milán, 1640-1642.
- Santander, José Antonio. *La lealtad satisfecha, el jubilo ensalzado, y gratos reconocimientos de la fidelidad conque expresse su sentimiento la...* Ciudad del Cuzco en las Exequias del S.D. Phelipe V. Lima, en la Imprenta que está en la Plazuela del pie del Cerro, 1748.

- Szemiński Jan, i Mariusz Ziółkowski. *Mity, rytuały i polityka Inków*. Państwowy Instytut Wydawniczy, 2006.
- Takaezu Morales, Julio Alrjandro. *Negociando la fidelidad: la cultura política criolla durante las festividades. Lima 1700-1725*. Praca dyplomowa pod kier. E. Torres Arancivia, Biblioteca Pontificia Universidad Católica del Perú, 2015.
- Vignolo, Paolo. "Más allá de las columnas de Hércules: un emblema de la Modernidad temprana." *Historia cultural desde Colombia. Categorías y debates*, red. Max S. Herring Torres, Amada Carolina Pérez Benavides, Universidad Nacional de Colombia, 2012, ss. 139-164.
- Viñuales, Graciela María. *El Espacio Urbano en el Cusco Colonial: uso y organización de las estructuras simbólicas*. CEDODAL, 2004.

SPIS ILUSTRACJI

1. Plan Cusco z 1865 r. z naniesioną trasą parady w czasie proklamacji Filipa V (8 stycznia 1702); A – siedziba władz miasta (*Cabildo*); B – katedra; C – kościół i kolegium jezuitów; D – kościół i klasztor mercedariuszy; E – kościół i klasztor franciszkanów; F – kaplica San Juan de Dios i szpital; a – Plaza Regocijo; b – Plaza Mayor; d – Plaza San Francisco; oprac. E. Kubiak.
2. Kacyk indiański ubrany w tradycyjny strój inkaski z elementami ubioru hiszpańskiego, fragment obrazu ukazującego procesję parafii San Sebastián w Cusco; ok. 1675-1680, olej na płótnie, Museo de Arte Religioso, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018.
3. Fragmenty obrazów z cyklu *Corpus Christi* ukazujące łuki triumfalne. Kolejno: Procesja z przedstawieniem *corregidora* Alonsa Péreza de Gúzmana; Procesja bractw św. Róży z Limy i Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej (*La Linda*); Procesja zakonu mercedariuszy; Procesja bractw św. Jana Chrzciciela i św. Piotra; ok. 1675-1680, olej na płótnie, Museo de Arte Religioso, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018.
4. Herb królewski, Emblemat XXX „Agro Dulce”, (Horrozco y Covarrubias 1604: 160); Herb Kastylji i Leonu, funkcjonujący jako uproszczony herb króla Hiszpanii, fasada kościoła El Triunfo, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018.
5. Emblemat „Fallax Bonum” (Saavedra Fajardo, 1640-1642); Emblemat „Imperantisibi” (Borja 1680).
6. Emblemat „Et dulciter acre temperabis” (Borja 1680).
7. Emblemat „Impia Faedera” (Saavedra Fajardo 1642: 681); Jeden z hieroglifów z księgi egzekwii królewskich Karola III w mieście Guatemala, plansza 22 (Cadena 1789).
8. Emblemat „Non plus ultra” (Lorea 1647).

OPRAWA ARTYSTYCZNA PROKLAMACJI
KRÓLÓW HISZPAŃSKICH FILIPA V I FERDYNANDA VI
W CUSCO (1702, 1747)

Streszczenie

Artykuł został poświęcony uroczystościom proklamacji królewskiej Filipa V i Ferdynanda VI w Cusco (Peru), które odbyły się 8 stycznia 1702 r. i 23 września 1747 r. Rekonstrukcja świąt była możliwa dzięki trzem źródłom: kronice miasta napisanej w połowie XVIII w. przez Diego de Esquivela y Navię oraz dwóm drukom okazjonalnym zawierającym opisy uroczystości, autorstwa Pedro José de Bermúdeza (1702) i José Antonio Santandera (1748). W artykule została przeanalizowana oprawa artystyczna związana z uroczystościami, a także w pewnym zakresie odtworzono wygląd architektury okazjonalnej wraz ze zdobiącym ją malarstwem. Program ikonograficzny w czasie proklamacji Ferdynanda VI odzwierciedlał społeczny i polityczny kontekst uroczystości, która stanowiła manifestację dążeń emancypacyjnych miasta, opierających się na podkreślaniu starożytności Cusco i jego bogatej tradycji imperialnej w okresie przedhiszpańskim.

Słowa kluczowe: Filip V; Ferdynand VI; Cusco; architektura okazjonalna; proklamacje królewskie; emblematy; sztuka kolonialna.

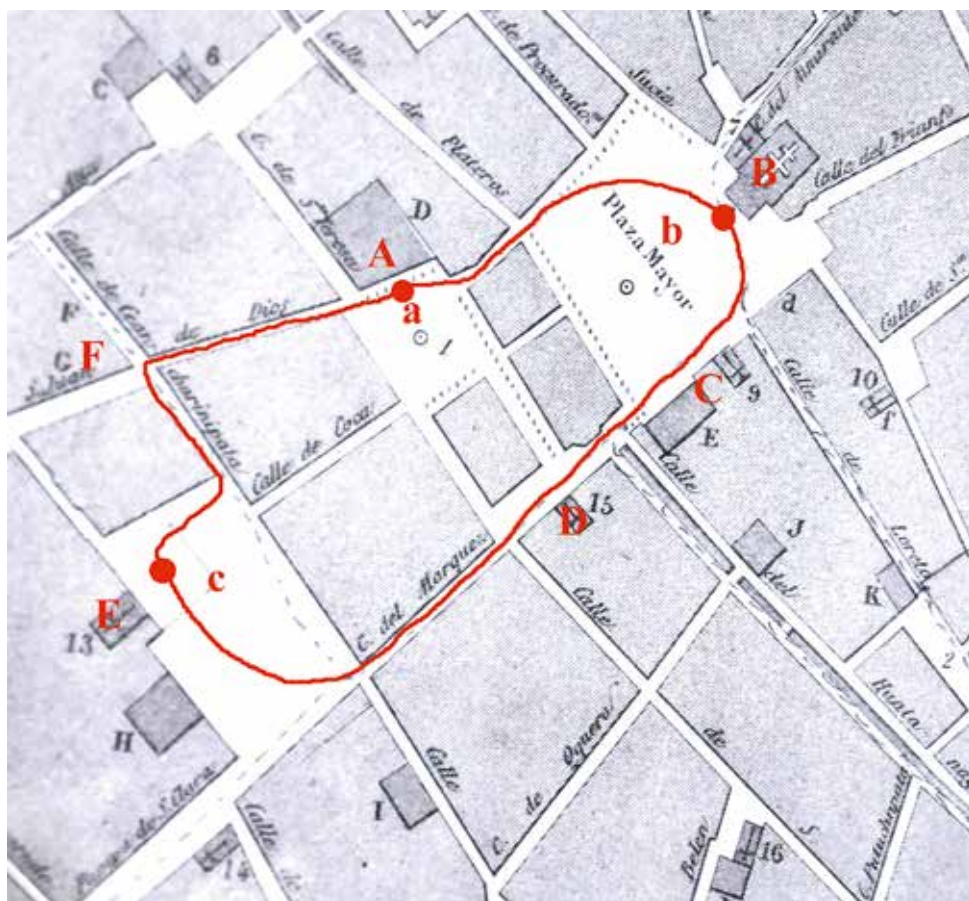
THE ARTISTIC SETTING OF THE PROCLAMATION
OF THE SPANISH KINGS PHILIP V AND FERDINAND VI
IN CUSCO (1702, 1747)

Summary

The article concerns the royal proclamation ceremonies of Philip V and Ferdinand VI in Cusco (Peru), which took place on 8 January 1702 and 23 September 1747, respectively. The reconstruction of the ceremonies is based on three sources: the city chronicle written in the mid-18th century by Diego de Esquivel y Navia and two occasional prints containing descriptions of the festivities by Pedro José de Bermúdez (1702) and José Antonio Santander (1748). The article analyses the artistic setting associated with the ceremonies and, to some extent, reconstructs the appearance of the occasional architecture along with the paintings that decorated it. The iconographic programme at the time of Ferdinand VI's proclamation reflected the social and political context of the celebration, which was a manifestation of the city's emancipatory aspirations based on highlighting the history of Cusco and its rich imperial tradition in the pre-Hispanic era.

Keywords: Philip V; Ferdinand VI; Cusco; occasional architecture; royal proclamations; emblems; colonial art.

Translated by Rafał Augustyn

1. Plan Cusco z 1865 r. z naniesioną trasą parady w czasie proklamacji Filipa V (8 stycznia 1702); A – siedziba władz miasta (*Cabildo*); B – katedra; C – kościół i kolegium jezuitów; D – kościół i klasztor mercedariuszy; E – kościół i klasztor franciszkanów; F – kaplica San Juan de Dios i szpital; a – Plaza Regocijo; b – Plaza Mayor; d – Plaza San Francisco; oprac. E. Kubiak

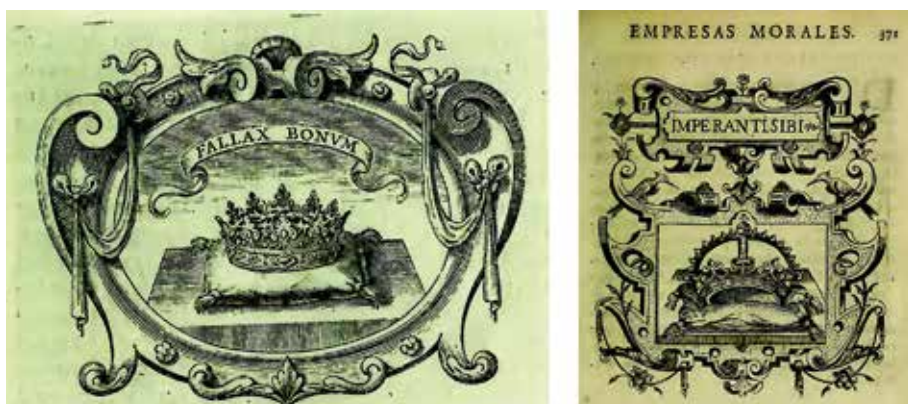
2. Kacyk indiański ubrany w tradycyjny strój inkaski z elementami ubioru hiszpańskiego, fragment obrazu ukazującego procesję parafii San Sebastián w Cusco; ok. 1675-1680, olej na płótnie; Museo de Arte Religioso, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018

3. Fragmenty obrazów z cyklu *Corpus Christi* ukazujące luki triumfalne; kolejno od lewej: Procesja z przedstawieniem *corregidora* Alonsa Péreza de Gúzmana; Procesja bractw św. Róży z Limy i Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej (*La Linda*); Procesja zakonu mercedariuszy; Procesja bractw św. Jana Chrzciciela i św. Piotra; ok. 1675-1680, olej na płótnie; Museo de Arte Religioso, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018

4. Herb królewski, Emblemat XXX „Agro Dulce”, (Horrozco y Covarrubias 1604: 160); Herb Kastylii i Leonu, funkcjonujący jako uproszczony herb króla Hiszpanii, fasada kościoła El Triunfo, Cusco, Peru; fot. E. Kubiak 2018

5. Emblemat „Fallax Bonum” (Saavedra Fajardo, 1640-1642); Emblemat „Imperantisibi” (Borja 1680)

6. Emblemat „Et dulciter acre temperabis” (Borja 1680)

7. Emblemat „Impia Faedera” (Saavedra Fajardo 1642: 681); Jeden z hieroglifów z książki egzekwii królewskich Karola III w mieście Guatemala, plansza 22 (Cadena 1789)

8. Emblemat „Non plus ultra” (Lorea 1647)